

Tarixi dramlarda içlənən folklor nümunələri

Dramaturgiyada xalq ənənələri ruhu yaşayır. Yaranan neçə-neçə nağllar, dastanlar, lirik poeziya nümunələri, əsatir və əfsanələr xalqların qədim köklərin-dən xəbor verərək bu günədək galib çıxmışdır. Yazılı adəbiyyatda xalq yaradıcılığının xüsusi təsiri vardır. Dramaturgiyanın təşəkkül tapmasında, teatr sənətinin inkişafında folklorun özünəxəs təsiri dairəsi olmuşdur. Azərbaycan folkloru da bu yolu keçmişdir. Neçə-neçə əsr-ləri arxada qoyan folklor nümunələri dildən-di-lö, ağızdan-ağıza keçərək zənginləşmiş və yeni yaranan nümunələrlə birləşdirilmişdir. Azərbaycanın mayasına daxil olmuşdur.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, folklor ənənələri XII əsrden üzü bori Xaqani, Məhsəti, Nizami, Nəsimi, Vəqif, M. F. Axundzadə, C. Məmmədquluzadə və neçə-neçə sonətkarların əsərlərində yeni-yeni çalarlarla zənginləşərək nəsildən-nəsildə keçib yaşamasıdır. Tarixi dramlarda obrazların danişığı xalq danişığının ifadə tərzinə bağlıdır.

Qodim zamanlardan şifahi xalq adəbiyyatı kimi formalasən, özündə əsatir və əfsanələri də qoruyub saxlayan xalq adəbiyyatı XIX əsrin evvələrindən tödqi edilməyə, öyrənilməyə başlanmış, folklorşunaslıq elmi yaranmışdır. Haqqında bəhs etdiyimiz folklorun da xüsusi təsiri vardır. Ayrı-ayrı müəlliflər yazdıqları dram əsərlərində atalar sözleri və məsəllərdən fikri menalandırmış və qarşılaşdırmaq məqsədi ilə istifadə etmişlər.

Folklor nümunələri zaman-zaman klassik bə-dii adəbiyyatda, o cümlədən tarixi mövzuda yazılan dram əsərlərində də öz əksini tapmışdır. Xaqani, Məhsəti və Nizamidən üzü bəri bütün sənət-karlar folklor nümunələrindən bohrələnmiş, yeri göldikcə o nümunələrdən bədi əsərlərinə daxil etmişlər. Bunun da öz sobəri var. Atalar sözləri, zorb-məsəllər və bayatlıarda insanların yaşadığını dövra münasibəti dəhaçox özünü göstərir. Xalq yaradıcılığı nümunələrində insanların ağır məişəti, iqtisadi çotinifikasiyi də öz əksini tapır. Bayatlıarda insanların daxili iztirabları, hiss və həyəcanları ifadə olunur. Bayatlı dorin monali, folsəsi, əxləqi fikirlər ifadə edən yığcam lirk parçalarıdır.

Zaman zaman folklor nümunələrindən dram əsərlərində geniş istifadə edilmişdir. Bu əsərlərin hor birində özünməxsus canlı daniş-q dili vardır. Obrazların diliində bədi təsiri artırmaq üçün dramaturq atalar sözlərindən, layla, bayati kimi nümunələrdən istifadə edir. İnsanın gözəlliyi, ləyəqəti, qohromanhıq, mə-həbbəti ilə bağlı bütün mövzularda folklor ru-hu yaşayır. Pyeslərin hor birində işlənən xalq deyimləri, hikməti sözlər şəkli etibarılı dəyiş-sə da, mənacə dəyişməmiş, kök mənasını saxla-mışdır.

Məsolon, Hüseyn Cavidə: - Minlərço şəhər, ya qala almaqdən, omini ol, bir sado çoban könlü-nü almaq daha möqbül.

Atalar sözündə: -Minlərço şəhər almaqdansa, bir çoban könlüni almaq daha yaxşıdır.

Mehdi Hüseyndo: -Bu geniş dünya bir süfrədir, man do bu süfrədən gözü doymamış bir misafir.

Atalar sözündə: -Bu dünya bir poncorodır, hor golon baxar keçər.

Bəxtiyar Vahabzadə: Damşaq əyonor bir ilə insan,

Amma ömrü boyu susmaq istiyor.

Xalqda: -Damşaq gümüşdürso, damşamaq qızıldır.

Səməd Vurğunda: -Yaxşısı budur ki, yal-taqlanma sən,

Ağıl ummayıram boş kötüklərdən.

Xalqda: -Ağıl başda olar.

Əbdürəhim boy Haqverdiyevdə: -Qur-

banın ölüm, getdim

saqqal getirməyə, bigi da qoydum geldim.

Xalqda: -Big dəlinca getdi, saqqalı da qoydu

gəldi.

Süleyman Sani Axundovda: -Pinəçi Qafarn keyfi ulduza hürər.

Xalqda: -Ağılız köpək ulduza hürər. və s.

Dramaturgiyada atalar sözlərindən istifadə xalq həyatının bədii əksinə bağlıdır. Xalqın tü-komaz söz ehtiyatı vardır. Səməd Vurğunun "Vaqif" dramında məzhabəkələr də öz əksini

tapmışdır. Əgər atalar

sözləri və məsəllər xalqın an gözəl insanı keyfiyyətlərini, düşüncə tər-zini özündə aks etdirir-sə, məzhabəkələr yumorist-lik və satirik ifadələrlə yaranır. Xalq adəbiyyatında humor və güllüslə

məzhabəkə-tamaşalar da möveud olmuşdur. Saraylarda şahların, xanların əhvalim yaxşılaşdırmaq üçün güllü döğüran səhnəciklər təşkil edilir. Məsalən, təlxəkər müəyyən sözlər, ifadələr və hərəkətlərlə məclisdakiləri şənləndirir. Dramatik vəziyyətlərlə, xarakterik cizgi-lər müşayət olunan güllü, həm də ibratamız və təbriyədici xarakter daşıyır, işlənən hər sə-zün ciddiliyi əsaslanan sətiraltı mənası olur.

Hacıbaba Nəzerlinin "Sabir", pyesində folklo-run layla janına da rast gəlirik:

Lay-lay deyərem ucadan,

Səsim çıxmaz bacadan.

Allah səni saxlasın,

Cıçəkdon, qızılçadan.

Iştar H. Nəzerlinin "Sabir" dramında, istərsə də M. Tarverdiyevin "Qəmküsər" əsərində XX əsrin evvələrindəki canlı danişq dili, dialekt və şir-vələr qorunub saxlanılmışdır.

Hüseyn bey: - Ey milləti-islam! Bu gündən ehli-sünnet və ahli-şia birlişib öz aralarında olan ni-faqı yox etməlidirlər, ittihadi-islam yaratmalıdır. Budur, sizin qarınızda molla ilə efendi cənab-ları dururlar. Əcəba bunların ferqı nadir? Mən xahiş edirəm ki, Seyid Hüseyn ağa ilə Molla Həmid ofəndi öpübər barışınular.

"Qəmküsər" əsərində:

Göyüş ağa: - Yox, sən tiyatrdurdur, nə zəhrimardır ora get, vəziyyəti ören, Əliqulu Qəmküsəri izlə və düs dalmə, gal burda xirdəkleyər. Əshən-hon-zadın var? (dəhdər göstərir) Al, bu da dəhdər! Lazım gələsə başına çaxarsan ve s.

Bütün bu dediklərimizdən belə bir nəticəye gəlmək olar ki, tarixi dramların hor birində də və üslub xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla folklorun xüsusi təsiri vardır. Obrazların danışığında xalq ifadələrinə də rast gəlmək olur. Canlı danişq dili-mizden və folklor nümunələrindən qaynaqlanan tarixi dramlarda ədəbi şəxsiyyətin dili, danişq tərzi məsəlesi də yazıçıların diqqət mərkəzində olmuşdur.

Müsəir dövrə yeni təhsil islahatının qarşıya qoymuş toloblor daxilində milli dəyər-lərimizin mayası hesab olunan şifahi xalq adəbiyyatının ümumi dilimizdə və tarixi dram-larda işlənən nümunələrinin orta ümumtəhsil və ali məktəb müəssisələrində əsaslı və əla-qələndirici şəkildə öyrədilməsinə və bununa da dilimizin saflığının qorunmasına çalışmaq gənəmüzün vacib məsələlərinədir.

Həsənəli EYVAZLI,
Filologiya üzrə fəlsəfə doktoru,
dosent, Naxçıvan Müəllimlər
Institutunun müəllimi,
Şair-dramaturq

